

Відгук
про кандидатську дисертацію
на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук
Марії Юріївни Яцьків

“Фразеологія художньої прози закарпатоукраїнських письменників
Мирослава Дочинця та Дмитра Кешелі: лінгвокультурологічний аспект”
зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.
Комп’ютерний друк, дисертація – 244 с.

У мовознавчих студіях кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. спостерігаємо посилення уваги науковців до проблем, пов’язаних із функціями, лінгвостилістичними потенціями, текстоутворювальними можливостями, прагматикою фразем як компонентів індивідуального світобачення у художній картині світу письменників. Дослідницький інтерес до вивчення фразеологічних одиниць у художніх текстах спирається на те, що, з одного боку, цінність фразеології як матеріалу для вдосконалення культури й майстерності мовлення полягає в тому, що вона береже кращі зразки індивідуально-авторської письменницької майстерності; з іншого боку – фраземи заповнюють лакуни в лексичній системі мови, вони можуть бути єдиним позначенням предметів, процесів, станів, властивостей; їх здавна вважають однією зі специфічних рис кожної мови.

Вивчення фразеологічної системи української мови на рівні творів художньої літератури дає змогу з’ясувати активні процеси у фразеології та динаміку форм усталених висловів у різних функціональних умовах, простежити стилістичний потенціал оказіональних трансформацій фразеологізмів, осмислити глибинні взаємозв’язки її семантики і прагматики.

Як складову індивідуально-художнього мовлення фразеологію розглянуто у студіях Л. Авксентьева, Н. Бабич, С. Бирик, Н. Венжинович, І. Гнатюк, М. Демського, В. Папіш, Ю. Прадіда, Н. Сологуб, В. Ужченка, В. Чабаненка, Л. Щербачук та ін. Лінгвісти переважно зосереджують увагу на структурно-семантичних, функціонально-стилістичних, фразеотворчих, зіставних аспектах дослідження фразем художніх творів Т. Шевченка,

В. Стефаника, М. Коцюбинського, М. Стельмаха, О. Вишні, О. Довженка, О. Гончара, П. Загребельного, І. Чендея та ін. Однак фразеологія творів відомих сучасних письменників Закарпаття Мирослава Дочинця та Дмитра Кешелі ще не була предметом окремого наукового аналізу.

Вибір прозових творів знаних закарпатських представників красного письменства для дослідження, за словами дисертантки, є не випадковим і тому, що ці письменники досконало поєднують українську літературну мову із колоритним закарпатським говором.

Отже, вибір типу джерела інформації для виконання поставлених завдань дисертаційної роботи – систематизувати погляди вітчизняних та зарубіжних дослідників у галузі фразеології та лінгвокультурології для наукової інтерпретації ключових понять дисертації, присвяченої вивченню фраземіки прозових творів М. Дочинця та Д. Кешелі; зафіксувати фраземи у художній прозі зазначених закарпатоукраїнських письменників; виокремити традиційні (загальнонаціональні), трансформовані, загальноновживані (не зафіксовані словниками) та авторські художні фраземи; здійснити семантичний аналіз зафіксованих фразем; дослідити розвиток фраземного значення на матеріалі прози М. Дочинця та Д. Кешелі; розглянути фраземи як специфічні мовні знаки, засоби зберігання й передавання культурної інформації, – є актуальним і безсумнівним.

У рецензованій праці досить ґрунтовно проаналізовано фраземіку в художніх текстах Мирослава Дочинця та Дмитра Кешелі, розглянуто її в лінгвокультурологічному аспекті.

Актуальність і новизна завдань є самоочевидними: у дисертації вперше в українському мовознавстві введено в науковий обіг значний емпіричний матеріал із художніх творів М. Дочинця та Д. Кешелі; запропоновано лінгвокультурологічний аспект дослідження фразем; уведено в науковий обіг поняття *художньої фраземи*; досліджено розвиток фраземного значення на матеріалі фразеологізмів української мови у творах цих письменників, що вможливило з'ясувати як їхні універсальні закономірності, так і суто

національну (регіональну) специфіку; виокремлено найбільш репрезентативні тематичні групи традиційних (загальнонаціональних), трансформованих, загальноновживаних (не зафіксованих у словниках), авторських художніх фразем, зафіксованих у їхній прозі; проаналізовано найвагоміші лінгвокультурологічні особливості виокремлених фразем.

Об'єкт дослідження становлять фраземи, зафіксовані у художніх текстах М. Дочинця та Д. Кешелі, а предмет – лінгвокультурологічні особливості фраземіки їхніх творів.

Матеріалом дослідження слугувала картотека фразем (3745 одиниць), відібраних методом суцільної вибірки з прозових текстів згаданих авторів.

Джерельною база – 8 книг М. Дочинця («Булава і серце», «Вічник», «Горянин», «Дорога в небо», «Лис», «Місячна роса», «Руки і душа», «Світильник слова»), та 4 книги Д. Кешелі («А земля таки крутиться», «Державна копоня, або Листи до пана Президента», «Колиска сонця», «Політ співочого каміння. Трилогія з народного життя»).

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Структура дисертації чітка й логічно вмотивована, зумовлена поставленими авторкою завданнями.

У **“Вступі”** (с. 17–29) М. Ю. Яцьків викладає загальні засади свого дослідження, обґрунтовує вибір теми дисертації та її актуальність, визначає об'єкт дослідження, формулює мету й основні завдання, подає відомості про джерела матеріалу та апробацію роботи, вказує методи дослідження, окреслює новизну, теоретичну та практичну цінність дисертації.

У першому розділі **“Теоретичні засади дослідження фразеологізмів”** (с. 30–77) дисертантка передусім здійснила опис наукових праць українських та зарубіжних дослідників, у яких вони розглядають питання про вивчення фразеологізмів, їхню класифікацію, типологічні ознаки. У своїй науковій роботі М. Ю. Яцьків спирається на «широке» розуміння фразеології, а також вводить у науковий обіг термін *художня фразема* – це семантично цілісна і синтаксично неподільна мовна одиниця, образна словосполучка, художня

формула, яка передає й закріплює художню, естетичну оцінку дійсності. Дослідниця визначила такі основні ознаки художньої фраземи: образність, ідіоматичність, смислова неподільність, семантичне перетворення фраземотворчих компонентів, семантична цілісність, емоційність та експресивність, що надає художньому тексту широкого стилістичного потенціалу та можливості підсвідомо впливати на читача (С. 41–42).

Проаналізувавши досягнення науковців у цій сфері, Марія Яцьків робить переконливі висновки, що серед усього спектру досліджень з фразеології можна виокремити декілька основних напрямків, зокрема: вивчення фразеологізму як основної одиниці фразеології, функціонування фразеологізмів у мові й мовленні, визначення методів дослідження тощо. Дисертантка констатує, що сьогодні незважаючи на помітні досягнення у дослідженні фразеології, актуальними продовжують залишатися проблеми, що стосуються специфіки фразеології як лінгвістичної дисципліни, семантики і форми фразеологічних одиниць, класифікації фразеологізмів, джерел їх виникнення, системних зв'язків у фразеологічній системі, розвитку діалектної фразеології, місця фразеологічних одиниць у мові письменників, еволюційних процесів у фразеологічному фонді.

В окремому параграфі роботи дослідниця розглядає лінгвокультурологічні та лінгвокогнітивні напрями вивчення фразеології, констатує, що саме лінгвокультурологія орієнтована на створення цілісної картини культурного впливу на мову й мовлення з огляду на глибинні семантичні рівні культурної репрезентації та на системне представлення одиниць мови й культури в їхній кореляції та взаємодії

У цьому ж розділі авторка наголошує на актуальності вивчення діалектної фразеології, тому що вона є одним із основних засобів відображення в мові національної специфіки, носієм компонентів, що у значній повноті й різноманітності характеризують етнічну картину світу.

Другий розділ дисертації **“Фразеологічна картина світу у творчості Мирослава Дочинця”** (с. 78–142) присвячений аналізу фразем

закарпатського письменника. Найбільш поширеними тематичними групами в художніх творах М. Дочинця, на думку М. Ю. Яцьків, виявилися фраземи на позначення: дій, вчинків, поведінки людини, діяльності у стосунках із будь-ким, будь-чим (*носитися, як із писанкою* (С. 79), *брати гріха на душу* (С. 80), *в поті чола; жили рвати* (С. 81), *нюхом чути; очима поїдати* (С. 82)); якості, ознаки, стану предмета, явища, дії (*світити дірками; як на пожежу* (С. 83), *про людське око* (С. 84)); характеристики, властивості та якості особи / неособи (*гаряча голова; золоті руки* (С. 85), *кишка тонка* (С. 86)); фізично-емоційного стану особи (*рвати кишки* (С. 88), *пустити сльозу* (С. 89)); мовленнєвої та мисленнєвої діяльності (*заговорювати зуби* (С. 87), *ловити себе на думці* (С. 88)).

Дослідниця констатує, що письменник рідко використовує традиційні (загальнонаціональні) фраземи, зафіксовані у фразеологічних словниках (*носитися, як із писанкою; ласий шматочок; мокрий як хлющ* тощо). Для більш глибокого відтворення характеристики персонажів, їх стану та діяльності М. Дочинець досить широко використовує мовну гру, одним із прийомів якої є різноманітні трансформації фразем і досить часто зі зміною значення (*задерев'яніти зі страху* (С. 97), *з бідною, як риба з водою* (С. 98), *битися, як пташка в золотій клітці* (С. 99), *кришити грізбу зубами* (С. 102)).

Дисертантка виділяє у мовотворчості письменника й чималу кількість діалектних фразем, які органічно вплітаються в канву прозового твору і вживаються як у мовленні персонажів, так і в авторському описі героїв, подій, явищ. Письменник, за словами М. Ю. Яцьків, використовує такі сталі сполуки для позначення різних сфер людської діяльності, фізичного-емоційного стану персонажів та їх характеристики: *показати шор, дзяма на пісній олії, залізити, як червак у дараб*.

Загалом дослідниця виокремила в творах Мирослава Дочинця 2494 фраземи, із яких: 504 – зафіксовано у фразеологічних словниках (із них: 275 – традиційні (загальнонаціональні), 211 – трансформовані (18 – інше

значення)); 1990 – не зафіксовані у словниках (із них: 506 – загальноновживані (не зафіксовані у словниках), 1454 – авторські художні фраземи).

У третьому розділі “Лінгвокультурологічні особливості фразем у творах Дмитра Кешелі” (с. 143–206) відзначено, що у художніх творах письменника найтипівішими тематичними групами виявилися фраземи (традиційні, трансформовані, загальнонародні, авторські художні фраземи) на позначення: дій, вчинків, поведінки людини, діяльності у стосунках із будь-ким, будь-чим (*морочити голову, утопити у ложці води* (С. 144), *грати дурника* (С. 145), *пасти очима* (С. 146), *крутити, яка жебрак бідною* (С. 157), *із скаламученої води вийти сухим* (С. 158)); якості, ознаки, стану предмета, явища, дії (*аж за вухами лящить* (С. 149), *до останньої нитки* (С. 150)); фізично-емоційного стану особи (*втрачати глузд, захлинатися сльозами* (С. 147), *відкинути копита* (С. 148), *ножом'го мож різати* (С. 163)); характеристики, властивості та якості особи / не особи (*золоті руки* (С. 150), *зле око* (С. 151), *курячий розум* (С. 152), *дуплава голова* (С. 166)); лайливих слів, прокльонів та іронії (*курка би їх копнула* (С. 169), *мальфун таркатий, тидра коростава* (С. 186)).

Фраземи, зафіксовані дослідницею в художніх творах Дмитра Кешелі, мають яскраве експресивно-емоційне та оцінне забарвлення, надають тексту образності, виразно та влучно характеризують ознаки, дії, які можна застосувати до багатьох конкретних фактів мовлення. Використовуючи традиційні, трансформовані, загальноновживані (не зафіксовані у словниках) та авторські художні фраземи, письменник, за переконливими спостереженнями дисертантки, розкрив усю палітру відчуттів, діяльності, вчинків (як позитивних, так і негативних), притаманних людині. Фраземи здебільшого створені на словесних образах і є результатом розвитку образного мислення письменника. Відомий майстер художнього слова зумів органічно синтезувати, а відтак і гармоніювати, здавалося б, зовсім несумісні поняття: трагедію і комедію, глибокий ліризм і сатиру, народну мудрість і класичну філософію, відкрити живописні можливості фраземіки української мови.

Прозові твори Д. Кешелі містять діалектні фраземи (*гертанку полоскати* (С. 159), *лупнути у копоню* (С. 164), *уціритися під сонцьом* (С. 202)), які вживаються для емоційно-експресивної характеристики персонажів. Здебільшого зазначені фраземи введені у мову героїв чи письменника, вони передають найточніші відтінки душевних почуттів, надають висловлюванню закарпатського колориту, роблять мовлення персонажів образним, виразним та емоційним. Наприклад:

У досліджуваних текстах закарпатського письменника М. Ю. Яцьків виокремила 1251 фразему, із яких: 372 – зафіксовано у фразеологічних словниках (із них: 189 – традиційні (загальнонаціональні), 169 – трансформовані (14 – інше значення)); 879 – не зафіксовані у словниках (із них: 271 – загальноновживана (не зафіксована у словниках), 608 – авторські художні фраземи).

Вагому наукову цінність мають додатки до роботи у вигляді таблиць та діаграм, де представлено тематичні групи фразем, зафіксованих у художніх творах Мирослава Дочинця й Дмитра Кешелі, назви тварин, соматизми, діалектизми та лінгвокультурні концепти у творчості письменників.

Після кожного розділу, а також у кінці дисертації подано обґрунтовані, вичерпні узагальнення – висновки.

Констатуємо, що дисертаційна робота М. Ю. Яцьків, присвячена вивченню фразеології художньої прози закарпатоукраїнських письменників Мирослава Дочинця та Дмитра Кешелі у лінгвокультурологічному аспекті. У науковій роботі *вперше* комплексно проаналізовано фраземне багатство художніх творів найбільш знаних представників закарпатоукраїнської прози.

Попри безперечні здобутки праці, вона, цілком природно, викликає й певні полемічні роздуми та зауваження. Власне, як і кожне новаторське наукове дослідження, рецензована дисертація спонукає подискутувати з авторкою.

1. Вважаємо, що перший розділ певною мірою переобтяжений теоретичними положеннями, зокрема оглядом загальновідомої інформації про класифікації фразем і дефініціями фразеологічних одиниць (див. с. 30 – 35; 43–48).

2. На наш погляд, авторка у теоретичному розділі інколи надто захоплюється реферуванням праць українських та закордонних учених, не підкріплюючи це вказівками на своє ставлення до висловлених міркувань (див. с. 30–49). Крім цього, робота б виграла, якби М. Ю. Яцьків більш ґрунтовно опрацювала спостереження, на жаль, нині покійного В.В. Жайворонка (1941–2019), що містяться в фундаментальній студії «Антологія знаків української етнокультури» (Київ: Наукова думка, 2018. 600 с.) та інших працях відомого вченого.

3. На нашу думку, в 2-у (с. 78–142) і 3-у (с. 143–212) розділах роботи варто було б більш докладно описати лінгвокультурологічні особливості фразем у творах М. Дочинця та Д. Кешелі. Йдеться про потребу рельєфнішого виокремлення саме авторських утворень, в яких відображено самотність ментальності жителів Срібної Землі, а відтак – відповідного згрупування представленого багатого емпіричного матеріалу.

4. Нам видається, що в роботі наявне певне розокремлення постатей Мирослава Дочинця та Дмитра Кешелі. Доцільно було б увиразнити спільне й відмінне у відтворенні відомими закарпатськими письменниками навикишнього світу засобами фраземіки.

Згадані зауваження ніяк не применшують нашого загального позитивного враження від цілком самостійної і глибоко наукової праці, що виконана за сучасними методами дослідження.

Дисертаційна робота змістовна, самостійна і завершена; стиль викладу відзначається логічною послідовністю, обґрунтованістю тверджень, змістовою завершеністю.

Основний зміст дисертації відбито у 14 публікаціях, які дають повне уявлення про все дослідження.

Автореферат відповідає змістові дисертації, розкриває її наукові положення та висновки.

Загалом дисертація М. Ю. Яцьків "Фразеологія художньої прози закарпатоукраїнських письменників Мирослава Дочинця та Дмитра Кешо: лінгвокультурологічний аспект", виконана на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова засвідчує, що це дослідження відповідає всім вимогам "Порядку присудження наукових ступенів" від 24.07.2013, № 567 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ № 656 від 19.08.2015 та № 1159 від 30.12.2015), вимогам до оформлення дисертації (Наказ Міністерства освіти та науки України № 40 від 12.01.2017), поданих до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук, а її авторка – Марія Юріївна Яцьків – заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Кандидат філологічних наук, доцент,
декан факультету української
філології та журналістики
Кам'янець-Подільського
національного університету
імені Івана Огієнка

Б.О. Коваленко

16.04.2021 р.

